

**Лувсанжамбын “ka ‘phrin” буюу “Га-гийн эрхис”
ашиглан туурвисан зохиолын мэдээ**

Бяруузанын ЖАМБАЛ*
Монгол улс, Улаанбаатар,
Гандантэгчэнлин хийд,
Монголын Бурханы Шашны Их Сургууль

Received: Aug 23, 2024

Revised: Aug 26, 2024

Accepted: Oct 25, 2024

Хураангуй: Монгол зохиолч (лам хувраг)-ийн төвөд хэлээр туурвисан зохиолын шинэ цагийн судалгаа өнгөрсөн XX зууны 50-аад оны сүүлээс эхэлж, өдгөө байгалийн болон нийгэм хүмүүнлэгийн шинжлэх ухааны үүднээс анхааран судалсаар байна.

Бидэнд Лувсанжамбын бүрэн зохиолын богино, урт цаас бүхий хоёр хувилбар хадгалагдаж байна. “Нэгэн зуун тавин найман эхт” бүрэн зохиол нь 5 хэсэгт бүлэглэсэн, 809 хуудас бүхий 158 нэрийн зохиол байна. Төвөд хэлээр ном зохиол туурвисан монгол лам Лувсанжамба нь гэвч Ш.Иштавхай, гавж С.Гомбожав нарын “Лувсанжамба, 1 боть, 19 зуун, Заяын хүрээ, олонд алдаршсан нэр нь Цагаан равжамба” (Иштавхай, 2006: 14), бас “Лувсанжамба, Сайн ноён хан аймгийн Заяын хүрээний хамба, XX зууны үеийн хүн, зохиол нь нэг боть, Винайн тайлбар, зан үйл зэрэг бичмэл” (Гомбожав, 2005: 23) хэмээн мэдээлсэн Лувсанжамба биш гэж бид үзэж байгаа бөгөөд энэхүү 2 боть бүрэн зохиолтой Лувсанжамба нь төвөд хэлээр зохиол бүтээл туурвисан монгол лам нарын судалгаанд шинээр бүртгэгдэж буй монгол лам болно.

Тиймээс хуучнаар Түшээт хан аймгийн Далай гүний хошуу, одоогийн Өвөрхангай аймгийн Есөн Зүйл суманд орших Гандандашчойнхорлин хийдийн шавь Лувсанжамба, түүний зохиол бүтээлийг эрдэм шинжилгээ судалгааны эргэлтэд оруулах зорилгоор энэ удаад түүний “Га-гийн эрхис”-ийн аргаар туурвисан зохиолуудын тухай өгүүлэхийг хичээсэн болно.

Түлхүүр үг: Монгол зохиолчдын төвөд хэлээр туурвисан бүтээл, Лувсанжамба, Га-гийн эрхис

* © Б.Жамбал 2024
Email: jambal19741@gmail.com

Review of Luvsanjamba's Works in the Writing Style of Ka Phreng, the Rosary of Ka

JAMBAL Byaruuzana
Mongolian Buddhist University,
Gandantegchenlin monastery,
Ulaanbaatar, Mongolia

Abstract: *Luvsanjamba, from Dalai Gun of Tusheet Khan Aimag, composed two volumes, in the Tibetan Language, consisting of 159 works. Amongst these works, he specifically composed 39 works in accordance with the rule "Ka Phrin". The methods of this specific rule are of two; (1) Following the Order of the Thirty Letters and (2) Resversing the Order of the Thirty Letters and it is an independent methodology belonging to "The Sound Ornament" of Poetry primarily used in praises and poems according to our view. Though his autobiography remains unclear, certain last lines of some works clearly show that he was one of the authors who composed works in the Tibetan Language. Two of his hand-written works have been passed down and preserved today.*

Key words: *Works by Mongolian writers in Tibetan, Luvsanjamba, the rosary of Ka*

1. Удиртгал

Түшээт хан аймгийн Далай гүний хүрээний лам Лувсанжамба нь XV жарны “Төрөлхтний эзэн” хэмээх төмөр хонь жил (1871 он) мэндэлсэн. Түүний “Бэлгэ билгийн дагина Сидхимүха эрхэм гурван нөхрийн үүднээс амарлиулах дөрвөн мандлын зэргийг жигдлэн тодруулагч дайсан тотгор хараалчийн хадтай уулыг эвдэгч аянга бадарсан хутга” хэмээх зохиолын төгсгөлийн “...Лувсанжамба бээр “Машид гарсан” хэмээх гал туулай жилийн” (1.23a) гэх мэдээгээр бол, XVI жарны нэгдүгээр он буюу 1927 он хүртэл тэрээр лавтай ээрүүн тунгалаг байжээ.

Бид энэ удаагийн судалгааны ажлаараа түүний хоёр боть судар тарнийн зан үйлийн нийт 159 зохиолыг бүртгэж, судалгааны эргэлтэд оруулж байна. Ер нь Лувсанжамбын бүрэн зохиолын гарчигт нийт 546 хуудас бүхий 98 ширхэг зохиол буйг мэдээлснийг бидэнд буй дараах хоёр эхэд нэрээр тулган үзвэл “Нэгэн зуун дөчин дөрвөн эхт”-д 9, “Нэгэн зуун дөчин хоёр эхт”-д 7 зохиол тус тус дутуу байна. Гэвч дээрх хоёр эх нь дутуу зохиолуудыг харилцан нөхвөрлөж, гарчигт мэдээлсэн 98 зохиол лавтай бидэнд бүрэн өвлөгдсөн байна. Лувсанжамбын шүлэглэсэн зохиолын хэлбэрт түгээмэл ажиглагдаж буй нэгэн өвөрмөц онцлог нь Зохист аялгууны “Дууны чимэг”-т хамаарах “Ka ‘phrin” буюу “Га-гийн эрхис” гэх найруулгын арга мөн. Түүний бүрэн зохиолын гарчиг, өдгөө бидэнд буй бүрэн зохиолын хоёр эхээс үзэхэд, 39 зохиолд уг аргыг баримтлан туурвисан байна. Мөн бурхны магтаалд уг аргыг ашиглахын зэрэгцээ, ядам болон догшид, дагинасыг бүтээх аргын зохиолд тахилын болон

төгсгөлийн шүлгийг туурвихдаа Зохист аялгууны завсаргүй хос төгөлдрийн аргыг нийтлэг ашигласан байна. Бид энэ удаад Лувсанжамбын бүрэн зохиолд буй “Га-гийн эрхис” гэх найруулгын аргаар туурвисан зохиолуудын талаар мэдээлэхийг зорьж байгаа бөгөөд Зохист аялгууны онолын үүднээс зохиомж, хэл найруулга, дүр дүрслэлийн талаар лавшруулан тайлбарлахгүй болно. Цаашдаа нэгж зохиолын түвшинд Зохист аялгууны онолын үүднээс өөр хэн нэгний туурвисан ижил төстэй бусад зохиолтой, эсхүл Лувсанжамбын нэг зохиолыг, нөгөө зохиолтой нь харьцуулах, зэрэгцүүлэх аргаар уран зохиол болон хэл шинжлэлийн үүднээс гүнзгийрүүлэн судлах чиглэлд хичээх болно.

2. Судалгааны хэрэглэгдэхүүн

XIX зууны сүүл, XX зууны эхэн үед амьдарч байсан, төвөд хэлээр ном зохиол туурвисан монгол лам нарын нэгэн төлөөлөгч Лувсанжамбын судалгааны бичлэгийн явцад нэр дурдагдаж буй “Га-гийн эрхис”-ийн 39 зохиолын төвөд эх сурвалжийг судалгааны эх хэрэглэгдэхүүн болгон ашиглав.

3. Судалгааны хэсэг

“Га-гийн эрхис” нь шүлэглэсэн зохиолын мөрийг төвөд хэлний цагаан толгойн үсгээр эхлүүлж, 30 юм уу, 60 мөр бүхий зохиол туурвих арга болох нь Лувсанжамбын зохиолоос тодорхой ажиглагдаж юм. Энэхүү аргын талаар Лувсанжамба “Суртгаал чухал хэрэгтэй сэтгэлийн баяр хурим” хэмээх зохиолынхоо төгсгөлийн үгэнд:

“Үзэхээр” “Га”-гийн эрхис дагуулах, тонгоргох ёс нь
Алин санаснаа багтаан жигдэлсэн энэ найруулахад бэрх
Үг лүгээ харшлахгүй утгыг олох аваас хэрэгтэй бөлгөө

(Аймшиггүйгээр) мэргэдэд сонжигдохыг үл зохиосноо айлтгасу” (2.46) хэмээсэн байна. Эндээс үзвэл, “Га-гийн эрхис” хэмээх энэхүү найруулгын арга нь:

1. Гучин үсгийг дагуулах,
2. Гучин үсгийг тонгоргох гэх үндсэн хоёр хэлбэртэй байна.

“Га-гийн эрхис”-ийн “Гучин үсгийг дагуулах” аргаар дараах зохиолыг туурвисан байна. Тэр нь:

1. Өөрийн язгуурын багш Вигчүсүмади алдартанд магтах бөгөөд соёрхол тавьсан адистидыг даллан үйлдэгч хаврын зардасны дуун эгшиг (“Ка” боть)
2. Өөрийн хориг зарим нэгнээс уйсан сэтгэл гансрахын дууны ая (“Ка” боть)
3. Өөрөө өвчнөөр нэрвэгдсэн үесийн цалхарсан үг (“Ка” боть)
4. Суртгаал чухал хэрэгтэй сэтгэлийн баяр хурим (“Ка” боть)
5. Гэтэлгэгч ногоон дарь эхийн магтаал хөх удвалын хоолойн чимэг (“Ка” боть)
6. Гэтэлгэгч цагаан дарь эхийн магтаал цагаан удвалын хоолойн чимэг (“Ка” боть)

7. Ялж төгс нөгчсөн нууцын эзэн Очирваанийн магтаал индранилын унжлага (“Ka” боть)
8. Дамдин сандүвийн магтаал шуламсын өмгийг дарагч очир (“Ka” боть)
9. Гэтэлгэгч Нархажид бурхны магтаал бадмаарган унжлага (“Ka” боть)
10. Бэлгэ билгийн дагина Сэндом бурхны ганшигийн хураангуй дагинасыг баясаан үйлдэгч (“Ka” боть)
11. Бэлгэ билгийн дагина Сидхимүха эрхэм гурван нөхрийн үүднээс амарлиулах дөрвөн мандлын зэргийг жигдлэн тодруулагч дайсан тотгор хараалчийн хадтай уулыг эвдэгч аянгат тонгорог (“Ka” боть, магтаал)
12. Бэлгэ билгийн дагина Сэндом бурханд шүтсэн амарлиулах мандлын зан үйл үргэлж автах зүрхний шимийн хураангуй (“Ka” боть)
13. Бэлгэ билгийн дагина Сэндом бурхны магтаал дайсан тотгорын шуламсын өмгийг дарагч очир (“Ka” боть)
14. Гэтэлгэгч хар Манзуширын магтаал эсэргэлцийг дарах илд (“Ka” боть)
15. Гэтэлгэгч хар Манзушир бурханд амарлингуй мандлын зан үйлийг дэлгэрүүлэн байгуулагч чандыг таслах, өмгийг дарагч илд (“Ka” боть, магтаал)
16. Мөнх бусын авир ёсыг өгүүлэгчийн үг намрын цагаан үүл (“Ka” боть)
17. Дээд хувилгаан, эрдэнэ цорж, бандида лам Лувсанчимэддоржийн магтаал мэргэдийг баясгах Галбингаан яруу дуун (“Kha” боть)
18. Өөр ямагтыг номд дуршуулахын суртгаал оюун төгөлдрийн зүрхний гүн харанхуйг арилгагч зул (“Kha” боть)
19. Ловон Бадамжунайд соёрхол тавих ёс дагинасын нигүүлслийг дуртгагч аянга (“Kha” боть)
20. Түргэн зохиогч Гомбо бурхны магтаал оч бадарсан илд (“Kha” боть)
21. Өвлийн Охин тэнгэрийн хангалга, наманчилга, дуртгал лугаа сэлт тус амгалангийн лянхуан цэцэрлэгийг мөшөөлгөн үйлдэгчийн эрхт (“Kha” боть)
22. Зуун язгуурын түгээмлийн эзэн Очирдара Визаяа бүнээшүрагийн магтаал Гүн утга зуун дэлбээтийг мөшөөлгөх огторгуйн зэндмэнэ (“Kha” боть)
23. Очирдара лугаа ялгалгүй Намжалсодномванчүгийн залбирал сүсгийн гүн утгын амтат бал (“Kha” боть)
24. Очирдара Гридисүмадигийн залбирал сүсгийн эрдэнийн дуаз (“Kha” боть)
25. Дээд хувилгаан Лувсанцэвээнравдангийн залбирал сүжгийн гох (“Kha” боть)
26. Богд тойн Агваанлуvsанчойжинямданзанванчүгийн залбирал сүсгийн ногоо (“Kha” боть)
27. Их амгаланг үүсгэхийн ёзоор архинд магтахын үг сx амгалангийн рашаан хэмээх оршвой (“Kha” боть)
28. Гэм бүхний ёзоор архины гэм хоригийг уудлах үг хорт усыг шуудуулан татагчийн хүрз (“Kha” боть)

29. Ариун бус тамхины гэм хоригийг уудлах үг ариун бус утаан үүлийг сарниагч хүчит салхи (“Kha” боть)

30. Өлзий бусын тоглоом гүйпай буюу даалуу хэмээхийн гэм хоригийг уудлах үг шооны нүхэнд сохорсон нүдний цагаа (“Kha” боть)

31. Төрөхийн мөн чанарыг тодруулагч толь (“Kha” боть. Төгсгөлийн шүлэг)

32. Банчэн богд лугаа уулзах ерөөл төгс хувьтны гориллыг хангагч (“Kha” боть. Төгсгөлийн шүлэг)

33. Багшийг шүтэх ёсны хураангуй эрдмийн их эрдэнэ ачсан морин тэрэг (“Kha” боть. Төгсгөлийн шүлэг)

34. Оюуны суртгаал гэтлэхийг хүсэгчийн зүрхний эрдэнэ (“Kha” боть)

35. Өглөхийн мөн чанарыг тодруулагч тунгалаг болор Адарша (“Kha” боть. Төгсгөлийн шүлэг)

36. Өвдөхийн мөн чанарыг тодруулагч толь (“Kha” боть. Төгсгөлийн шүлэг)

37. Үхэхийн мөн чанарыг тодруулагч толь (“Kha” боть. Төгсгөлийн шүлэг)
“Га-гийн эрхис”-ийн “Гучин үсгийг тонгоргох” аргаар дараах зохиолыг туурвисан байна. Тэр нь:

1. Өөртөө дуртгасан сургаал гучин үсэгт (“Ka” боть. Гучин үсгийг “о” эгшгээр амилуулан хоёр аргыг давхар ашигласан)

2. Суртгаал чухал хэрэгтэй Сэтгэлийн баяр хурим (“Ka” боть. Хоёр аргыг давхар ашигласан)

Товчдоо, “Ka” ботид 18, “Kha” ботид 21 зохиолд уг аргыг ашигласан байна. Эдгээрээс “Бэлгэ билгийн дагина Сидхимүха эрхэм гурван нөхрийн үүднээс амарлиулах дөрвөн мандлын зэргийг жигдлэн тодруулагч дайсан тотгор хараалчийн хадтай уулыг эвдэгч аянгат тонгорог” зан үйлийн зохиолын магтаалын үест “Га-гийн эрхис” болон Арван дөрвөн үсэгт найруулсан хоёр янзаар магтсан байна. Уг хоёр магтаал нь тус зохиолын 33а талын 7 дахь мөрөөс, 36б талын 6 дахь мөрд байна.

Бас “Өөр ямагтыг номд дуршуулахын суртгаал оюун төгөлдрийн зүрхний гүн харанхуйг арилгагч зул” нэрт зохиолд дан дэвсгэр үсгээр, “И”, “Ү”, “Э”, “О” дөрвөн эгшгээр тус тус амилуулан “Га-ийн эрхис”-ийн аргаар туурвисан байна.

Дээрх нийт 39 зохиол нь төрөл зүйлийн хувьд магтаал болон сургаалын, хэлбэрийн хувьд шүлэглэсэн зохиол байна. Дээрх хоёр аргыг хоёулыг нь ашигласан зохиолын жишээнээс ажиглахад “Гучин үсгийг тонгоргох арга”-ыг дангаар нь ашигласан зохиол байхгүй байна.

Өмнө эш татсан “Суртгаал чухал хэрэгтэй сэтгэлийн баяр хурим” зохиолоос эш татсан нэгэн шүлгийн 3 дахь “Үг лүгээ харшлахгүй утгыг олох аваас хэрэгтэй бүлгээ” гэх мөрд уг аргын гол онцлог байна. Уг онцлогоос үүдэн, дээрх 39 зохиолоос зөвхөн дан дэвсгэр үсгээр туурвихдаа ямар ямар үгийг хэрхэн ашигласан болохыг дараах хүснэгтээр үзүүлье.

Хүснэгт. Дан дэвсгэр үгээр “Га-гийн эрхис” толгой холбосон зохиолд ашигласан үгийн давтагдсан байдал

30 үсэг	Ашигласан үгс	Давхардсан тоо	30 үсэг	Ашигласан үгс	Давхардсан тоо	30 үсэг	Ашигласан үгс	Давхардсан тоо
	ТӨВӨД			ТӨВӨД			ТӨВӨД	
ᠭ	ᠭᠠᠭ	1	ᠨ	ᠨᠠᠭ	12	ᠬ	ᠬᠠᠭ	31
	ᠭᠠᠰᠢᠭᠠᠨ	1		ᠨᠠᠭᠢᠨ	3		ᠬᠠᠭᠢ	2
	ᠭᠠᠭᠢ	1		ᠨᠠᠭᠢ	1		ᠬᠠᠭᠢ	1
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	8		ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	4		ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	6		ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	8		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	3		ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	7		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	2		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	16
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1	ᠬ	ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	29	ᠭ	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	4		ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	2
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	2
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	2
	ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠬᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠭᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
ᠨ	ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	14	ᠨ	ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	14	ᠨ	ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	4		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	3		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	2		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	3		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	2		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	3		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1
	ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	3
	ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	2		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	1		ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	16
	ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ			ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ			ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	
	ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ			ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ			ᠨᠠᠭᠢᠭᠠᠨ	

	б'дх'	2		в'дх'и	4		х'д'дх	2
	л'х'	2		в'х'и	1		х'з'дх	3
	х'г'	1		в'и	1		х'дх	11
	д'у	1		д'х'в'	1		х'д'	1
	д'д'	1		д'х'х'	1		х'в'д'д	1
	д'д'х	1		д'х'х'х'	2		х'дх	1
	д'д'	1		д'д'х	1		х'дх	1
ж	ж'д'д'	17	ж	д'х'х'х'х'	1	ж	х'д'д	1
	ж'д'д'х'	1		д'д'	1		х'д'д'д	1
	ж'д'д'х'	5		ж'д'д'	10		х'д'д'д'	1
	ж'д'д'х'	7		ж'д'д'д'	2		х'д'д'	1
	ж'д'д'х'х'х'х'	1		ж'д'д'	1		х'д'д'	1
	ж'д'д'х'д'д'	2		ж'д'д'	4		х'д'д'д'д'	1
	ж'д'д'д'	2		ж'д'д'д'	4		х'д'д'	1
	ж'д'д'д'	1		ж'д'	3		х'д'д'д'	1
	ж'д'д'д'	1		ж'д'д'д'д'д'д'	1		ж'д'	2
	ж'д'д'д'д'	1		ж'д'д'д'д'	1		ж'д'д'	29
	ж'д'д'д'д'д'	1		ж'д'д'	5		ж'д'д'д'	5
	ж'д'д'	1		ж'д'д'д'д'д'	1		ж'д'д'	1
	ж'д'д'д'д'	1		ж'д'д'д'	6		ж'д'д'д'д'	1
	ж'д'	1		ж'д'	1		ж'д'д'д'	1
	ж'д'	1		ж'д'д'д'д'	1		ж'д'д'д'	1
з	з'д'д'	1	з	з'д'д'	8	з	ж'д'д'д'	1
	з'д'д'д'	3		з'д'д'д'	17		з'д'д'д'	2
	з'д'д'д'	1		з'д'д'			з'д'д'	4
	з'д'д'д'	12		з'д'д'д'	5		з'д'	6
	з'д'д'д'	3		з'д'д'д'	1		з'д'	2
	з'д'д'д'	5		з'д'д'	1		з'д'д'	13
	з'д'д'д'	4		з'д'д'д'д'	2		з'д'д'	5
	з'д'	1		з'д'д'д'	1		з'д'д'	2
	з'д'	1		з'д'д'д'	1		з'д'д'д'	1
	з'д'д'д'д'	2		з'д'д'	1		з'д'д'д'	1
	з'д'д'д'	3		з'д'д'	1		з'д'д'д'д'д'д'	1
	з'д'д'	1		з'д'д'	1		з'д'д'	1
	з'д'д'д'	2		з'д'д'	1		з'д'д'	1
	з'д'д'д'	1		з'д'д'	1		з'д'д'д'	1
	з'д'д'	1		з'д'д'	1		з'д'д'д'	1
	з'д'д'	1		з'д'д'	1		з'д'д'д'	1
	з'д'д'	1		з'д'д'	1		з'д'д'д'	1
д	д'д'д'д'	24	д	д'д'д'	31	д	з'д'д'д'	1
	д'д'д'д'	3		д'д'д'	6		з'д'д'д'	1
	д'д'д'д'	24		д'д'д'	1		з'д'д'д'	1
	д'д'д'д'	3		д'д'д'д'	1		д'д'д'	26

	ཡ་རབས	2		འ་གཡོ	1		ལོང་མེད	1
	ཡ་མའི་	3		འི་ཡིག་	1		ལོག་འཆོ	1
	ཡ་བལ	3		འུར་རྩོ	1		ལ་རྒྱ	2
	ཡམར་ཀ	2		ར་ལུག	5		ལ་སྐགས	1
	ཡོ་ལང་	1		ར་ལྟར	3		ལ་ལ	3
	ཡོན་ཏན	1		ར་ལྷུབས	2		ལ་ལུག	1
	ཡ་ཅུ	1		ར་ལོ	5		ལ་མ	1
	ཡི་གེ	1		ར་གདངས	2		ལི་ཁྲིའི	1
	ཡུ་བ	1		ར་ཆེ	1		ལུ་བ	1
ཤ	ཤ་བ	4	ར	ར་བཞི་	1	ས	ལ་ལྷི་ཏ་སྐགས	1
	ཤ་ཁག	6		ར་ཞག	1		ལ་འཛག	1
	ཤ་ལྷ	5		ར་ཏན	1		ལ་ལས	1
	ཤ་འཛར	1		ར་རྩོ	1		ས་ལ	3
	ཤ་སྐམ	1		ར་གཞིབ	1		ས་ལའར	1
	ཤ་ཅུས་	1		ར་ལུག	1		ས་སྐྱ	3
	ཤ་ལྷག	3		ར་ལུག	1		ས་བཞིན	1
	ཤ་ལྷུ	1		ར་གཉིར	1		ས་བདག	5
	ཤ་ལྷགས	1		རྩ་ག	1		ས་ལོ	1
	ཤ་ཆོ	1		ར་པ	5		ས་ར་ཏ་བཞིན	1
	ཤ་ཟ	8		ར་ཆེ	3		ས་གསུམ	8
	ཤོ་བེ	1		རོ་བདའ	1		ས་བཅུའི	2
	ཤོ་ལུས	1		རོ་འཐས	1		ས་ལྷགས	1
	ཤ་འཕོན	1		ར་ཞག	1		ས་ཕག	1
	ཤ་བའི	1		ར་རྩོ	1		ས་མིན	1
	ཤི་གསོན	1		ར་སྐྱེས	1		ས་སྤང་	2
	ཤུ་ཐོར་	1		རོ་ཁྲིད་	1		ས་ཕྱོགས	1
	ཤ་ཐོ	1		རུ་འཛོངས	1		ས་ཆོན	3
ཏ	ཏ་ཅང	27	ཙ	ཙ་མི་ཏ	6	ཙ	སོ་ཆོས	1
	ཏ་ལྷ	1		ཙ་ཅུ	1		སོག་པ	1
	ཏ་ཏ	1		ཙ་ཇ་ཀ་ལྟར	4		སོ་ནག	1
	ཏ་ཡ་ལྷུ་ལ	1		ཙ་ལྷོ	3		ལུ་ར	1
	ཏ་ཡ	2		ཙ་ལ་ལ་ལ	3		ས་ར་ཏ་སྐགས	1
	ཏིལ་པོར	1		ཙ་དོན	3		ས་གཞི	1
	ཏུར་ཐོན	1		ཙ་ཏི་ཤ་ལྟར	4		ཙ་མི་ཏ	1
	ཏ་ལ	2		ཙ་ལྷུ་ལྷ་རའི	1		ཙ་ལྷ	1
	ཏ་ལའི	1		ཙ་ཅུ་ར་སྐགས	1		ཙ་འཐས	2
	ཏ་རི	1		ཙ་མའི་	3		ཙ་ཐི	1
	ཏོམ་ཁུང	1		ཙ་ལོ	1		ཙ་ལྷགས	1
	ཏོར་ལུལ	1		ཙ་དཀར	1		ཙ་ཡིས	1
	ཏད་ཀྱིས	1		ཙ་རག	1		ཙ་པ་ཙ་མ་	1

- “ᠭ”-д буй 23 үгээс “ᠭᠠᠳᠭᠠ” гэх үгийг 8,
- “ᠯ”-д буй 25 үгээс “ᠯᠠᠳᠭᠠ” гэх үгийг 14,
- “ᠶ”-д буй 12 үгээс “ᠶᠠᠰᠤ” гэх үгийг 6,
- “᠘”-д буй 11 үгээс “᠘ᠠᠶᠢ” гэх үгийг 12,
- “ᠰ”-д буй 9 үгээс “ᠰᠤᠴᠢ” гэх үгийг 29,
- “ᠬ”-д буй 10 үгээс “ᠬᠤᠰᠤᠭᠠ” гэх үгийг 31,
- “ᠼ”-д буй 18 үгээс “ᠼᠠᠭᠠᠳᠤ” гэх үгийг 14,
- “ᠱ”-д буй 20 үгээс “ᠱᠤᠰᠤᠭᠠ” гэх үгийг 16,
- “ᠨ”-д буй 11 үгээс “ᠨᠠᠭᠠᠭᠠᠨ” гэх үгийг 16,
- “ᠰ”-д буй 12 үгээс “ᠰᠠᠭᠠᠳᠤ” гэх үгийг 26,
- “ᠳ”-д буй 13 үгээс “ᠳᠠᠭᠤ” гэх үгийг 21,
- “ᠳ”-д буй 14 үгээс “ᠳᠠᠭᠤ” үгийг 12,
- “ᠪ”-д буй 10 үгээс “ᠪᠠᠭᠠᠳᠤ” гэх үгийг 27,
- “ᠪ”-д буй 16 үгээс “ᠪᠠᠭᠠᠳᠤ” гэх үгийг 21,
- “ᠪ”-д буй 15 үгээс “ᠪᠠᠭᠤ” гэх үгийг 18,
- “ᠬ”-д буй 20 үгээс “ᠬᠠᠭᠠᠳᠤ” гэх үгийг 11,
- “ᠴ”-д буй 15 үгээс “ᠴᠠᠭᠤ” гэх үгийг 17,
- “ᠬ”-д буй 13 үгээс “ᠬᠠᠭᠤ” гэх үгийг 10,
- “ᠼ”-д буй 8 үгээс “ᠼᠠᠭᠠᠳᠤ” гэх үгийг 29,
- “ᠰ”-д буй 16 үгээс “ᠰᠠᠭᠠᠳᠤ” гэх үгийг 12,
- “ᠳ”-д буй 14 үгээс “ᠳᠠᠭᠤ” гэх үгийг 17,
- “ᠰ”-д буй 16 үгээс “ᠰᠠᠭᠤ” гэх үгийг 13,
- “ᠳ”-д буй 7 үгээс “ᠳᠠᠭᠤ” гэх үгийг 31,
- “ᠡ”-д буй 11 үгээс “ᠡᠭᠠᠭᠠᠳᠤ” гэх үгийг 24,
- “ᠳ”-д буй 24 үгээс “ᠳᠠᠭᠤ” гэх үгийг 5,
- “ᠡ”-д буй 13 үгээс “ᠡᠭᠠᠳᠤ” гэх үгийг 26,
- “ᠳ”-д буй 18 үгээс “ᠳᠠᠭᠤ” гэх үгийг 8,

- “ᠰ”-д буй 21 үгээс “ᠰᠠᠭᠰᠠᠭ” гэх үгийг 8,
- “ᠰ”-д буй 14 үгээс “ᠰᠠᠭᠰᠠᠭ” гэх үгийг 27,
- “ᠰ”-д буй 22 үгээс “ᠰᠠᠭᠰᠠᠭ” гэх үгийг 6 удаа тус тус давтсан байна.

Ер нь төвөд үсгийн цагаан толгойн нэгдүгээр үсэг “ᠰ” нь гийгүүлэгч буюу дэвсгэр үсэг бөгөөд “уг үндэс” гэх үндсэн утгатай. “ᠰ” гийгүүлэгч ямар нэг утгвар болон дагавар үсэгтэй хамжихгүйгээр үе бүтээн үгсийн сангийн утга илэрхийлж буй 275 толгой үгийг шинжлэх ухааны гавьяат ажилтан, шинжлэх ухааны доктор Л.Тэрбиш “Төвөд-Монгол иж бүрэн толь бичиг” (2018)-тээ оруулсан байна. Хэдийгээр 275 үг цөөн биш ч, тухайн нэгж зохиолын утгад үл харшлах үг олох нь магад чухал тул магтаалын болон сургаалын зохиолын хэл найруулгын онцлогоос шалтгаалан “ᠰᠠᠭᠰᠠᠭ” гэх үгэнд дэвсгэрлэн, монгол хэлнээ “зарлиг, заавар” гэх утга илэрхийлж буй жишээг голлон авч найруулсан байна. Энэ мэтээр “ᠰ”-гийн аймгийн 967, “ᠰ”-гийн аймгийн 111, “ᠰ”-гийн аймгийн 68, “ᠰ”-ийн аймгийн 37, “ᠰ”-ийн аймгийн 145, “ᠰ”-ийн аймгийн 124, “ᠰ”-ийн аймгийн 234, “ᠰ”-ийн аймгийн 59, “ᠰ”-ийн аймгийн 103, “ᠰ”-ийн аймгийн 120, “ᠰ”-ийн аймгийн 170, “ᠰ”-ийн аймгийн 69, “ᠰ”-ийн аймгийн 153, “ᠰ”-ийн аймгийн 151, “ᠰ”-ийн аймгийн 491, “ᠰ”-ийн аймгийн 37, “ᠰ”-ийн аймгийн 224, “ᠰ”-ийн аймгийн 39, “ᠰ”-ийн аймгийн 81, “ᠰ”-ийн аймгийн 49, “ᠰ”-ийн аймгийн 97, “ᠰ”-ийн аймгийн 16, “ᠰ”-ийн аймгийн 95, “ᠰ”-ийн аймгийн 171, “ᠰ”-ийн аймгийн 154, “ᠰ”-ийн аймгийн 368, “ᠰ”-ийн аймгийн 508, “ᠰ”-ийн аймгийн 116, “ᠰ”-ийн аймгийн 383 толгой үг уг толь бичигт тус тус багтсан байна.

Цаашид Лувсанжамбын бүрэн зохиолын үсгийн сангийн судалгааг үргэлжлүүлэн хийх тохиолдолд энэ мэтээр лавшруулан авч судалбал эрхбиш сонирхолтой үр дүнд хүрч болох бөгөөд бидний хувьд судалгааны ажлын төдийгүй, эл өгүүллийн зорилго ч биш тул үүгээр орхиж байна.

4. Дүгнэлт

“Га-гийн эрхис”-ийн аргаар магтаалын болон сургаалын зохиол туурвихад түүний утга агуулгад нийцүүлэн үг сонгох нь хялбаргүй, ихэвчлэн тухайн дэвсгэр үсгийн үндсэн утгыг голлон баримталдаг байна.

Лувсанжамбын бүрэн зохиолын “Ka” ботид 18, “Kha” ботид 21 зохиолд уг аргыг ашигласан байна.

“Га-гийн эрхис” хэмээх энэхүү найруулгын арга нь (1) Гучин үсгийг дагуулах; (2) Гучин үсгийг тонгоргох гэх үндсэн хоёр төрөл байна.

Лувсанжамбын шүлэглэсэн зохиолын хэлбэрт түгээмэл ажиглагдаж буй энэхүү өвөрмөц онцлогийг ерөнхийд нь хос төгөлдрийн тийн агуулга, үйлдэхүйеэ бэрхийн бусад ялгаа, эгшиг магадтайн ялгаа гэж гурав хуваадаг

